

Project n:
2022-1-ES01-KA220-ADU-000090009

AUTHERAPIES

Podwyższenie kwalifikacji rodzin oraz
kluczowych profesjonalistów na
podstawie opartych na dowodach terapii
dla osób z autyzmem

Nota rekomendacyjna

Lipiec 2025

Co-funded by
the European Union

Autor:

Clara Beser Ramada (European Platform for Rehabilitation), con il contributo di tutti i partenariati del progetto Autherapies

Partnerzy projektu:

The Association of Educational programmes OpenEurope (Spain); European Platform for Rehabilitation (Belgium); Istituto dei Sordi di Torino (Italy); Medical University of Silesia (Poland); Fundació Villablanca (Spain)

**Co-funded by
the European Union**

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

INDEKS

1. Streszczenie wykonawcze	3
2. Wprowadzenie	4
3. Analiza i niedoskonałości obecnych rozwiązań systemowych	5
4. Rekomendowane strategie	14
5. Wnioski	17
6. Bibliography	18

1. Streszczenie wykonawcze

Pomimo rosnącej świadomości społecznej oraz prawnego uznania praw osób autystycznych w Europie, nadal występują istotne luki w politykach publicznych, utrudniające dostęp do interwencji opartych na dowodach naukowych oraz podejmowanie świadomych decyzji dotyczących opieki. Analiza przeprowadzona w ramach projektu AUTHERAPIES w Hiszpanii, we Włoszech i w Polsce wskazuje na brak prawnie wiążących ram zakazujących pseudoterapii, ograniczony dostęp do rzetelnych informacji na temat zweryfikowanych interwencji oraz niewystarczające obowiązkowe szkolenia dla specjalistów, zwłaszcza poza sektorem ochrony zdrowia. Problemy te pogłębiają nierówności regionalne i strategie niewiążące prawnie, które nie gwarantują spójności ani skutecznego wdrażania.

W celu rozwiązania tych problemów niniejszy dokument zawiera kompleksowe rekomendacje na poziomie unijnym, krajowym i lokalnym. Kluczowe działania obejmują ujednolicenie unijnych wytycznych dotyczących interwencji w autyzmie, finansowanie kampanii informacyjnych oraz utworzenie wielojęzycznej platformy UE zawierającej informacje o interwencjach opartych na dowodach. Rządy państw członkowskich powinny wdrożyć mechanizmy wspieranego podejmowania decyzji, uregulować kwestie reklamy usług terapeutycznych, stworzyć oficjalne rejestry zatwierdzonych interwencji oraz wprowadzić obowiązkowe szkolenia międzysektorowe dotyczące terapii opartych na dowodach. Na poziomie lokalnym kluczowe znaczenie mają: zapewnienie inkluzyjnych praktyk w świadczeniu usług, dostępność cyfrowa oraz współpraca z organizacjami prowadzonymi przez osoby autystyczne.

Projekt AUTHERAPIES deklaruje gotowość do wspierania tych działań poprzez udostępnianie bazy danych i szkoleń, które promują świadomy wybór interwencji oraz wzmacniają pozycję osób autystycznych i ich rodzin w całej Europie.

2. Wprowadzenie

Szacuje się, że jedna na sto osób jest w spektrum autyzmu, a liczba ta znacząco wzrosła w ciągu ostatnich trzydziestu lat¹. Wzrost ten wynika między innymi ze zwiększonej świadomości wśród pracowników ochrony zdrowia, rodziców i społeczeństwa, a także ze zmian w kryteriach diagnostycznych i upowszechnienia wczesnego wykrywania².

Autyzm to zespół heterogenicznych zaburzeń neurorozwojowych, charakteryzujących się odmiennosiami w zakresie interakcji społecznych, komunikacji i zachowania³. Osoby autystyczne prezentują szerokie spektrum możliwości intelektualnych, językowych i funkcjonalnych, co przekłada się na dużą zmienność indywidualną⁴. Niektóre osoby potrzebują jedynie minimalnego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, podczas gdy inne wymagają znacznej pomocy w radzeniu sobie z otaczającą rzeczywistością.

Równolegle badania wskazują na niepokojącą tendencję w Europie – powszechne stosowanie interwencji w autyzmie, które nie mają podstaw naukowych, a niekiedy mogą być wręcz niebezpieczne⁵. Choć różne instytucje europejskie opracowały dokumenty zawierające sekcje poświęcone interwencjom opartym na dowodach naukowych⁶, dokumenty te mają istotne ograniczenia: ich poziom rozwoju i dostępności odbiega od standardów wypracowanych w Australii czy Stanach Zjednoczonych, a ich język – silnie naukowy – utrudnia zrozumienie zarówno osobom autystycznym, ich rodzinom, jak i samym specjalistom⁷.

Projekt AUTHERAPIES⁸ powstał, by stawić czoła tym wyzwaniom. AUTHERAPIES to inicjatywa finansowana w ramach programu ERASMUS+, skoncentrowana na krytycznej analizie, rozwoju i promowaniu interwencji opartych na dowodach naukowych dla osób w spektrum autyzmu. Główne rezultaty projektu obejmują:

- Kompleksową bazę danych interwencji opartych na dowodach⁹.
- Szkolenie mające na celu wzmocnienie kompetencji osób autystycznych, ich rodzin oraz profesjonalistów lub studentów z sektora ochrony zdrowia i edukacji w zakresie identyfikowania i wyboru odpowiednich interwencji opartych na dowodach naukowych¹⁰.

¹ Źródło: Elsabbagh et al. 2012; Kim, Y.S. et al. 2011; ADDM 2012; Mattila et al. 2011; Saemundsen et al. 2013.

² Autism Europe, *Prevalence rate of Autism*, n.d, available [here](#).

³ World Health Organization, *Autism Fact Sheet*, 2023, available [here](#).

⁴ Najbardziej aktualne klasyfikacje diagnostyczne, w tym Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób ICD-11 (ICD-11) (available [here](#)) oraz Diagnostyczny i Statystyczny Podręcznik Zaburzeń Psychiczych DSM-5 (DSM-5) (available [here](#)) uznają autyzm za zaburzenie o charakterze spektrum, a nie jednorodną jednostkę.

⁵ Źródło: Christon et. al. 2010

⁶ Przykład: Fuentes, J., et al, 2020 ; National Institute for Health and Care Excellence, 2021

⁷ W Australii portal raisingchildren.net.au, wspierany przez rząd federalny, udostępnia przewodnik dotyczący interwencji dla dzieci autystycznych. W Stanach Zjednoczonych National Autism Center opublikowało poradnik dla rodziców na temat praktyk opartych na dowodach w kontekście autyzmu.

⁸ Strona internetowa projektu AUTHERAPIES dostępna [here](#).

⁹ Baza danych interwencji w autyzmie projektu AUTHERAPIES jest dostępna [here](#)

¹⁰ Moduły szkoleniowe projektu AUTHERAPIES są dostępne [here](#)

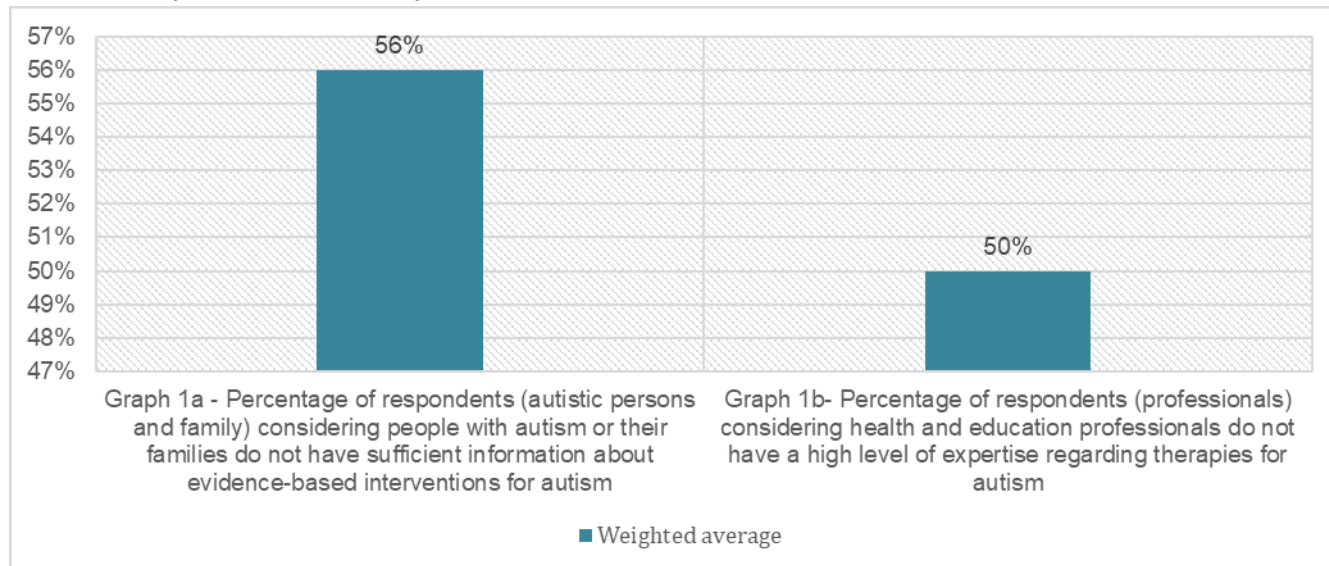
Ponadto, poprzez niniejsze opracowanie polityczne, projekt AUTHERAPIES pragnie wnieść wkład w debatę polityczną na poziomie europejskim, wzmacniając sprawczość osób autystycznych w wyborze interwencji oraz zapewniając powszechną i zrozumiałą dostępność informacji o interwencjach opartych na dowodach w całej Europie. W pierwszej kolejności opracowanie przedstawia istniejące luki w politykach na poziomie europejskim, krajowym i regionalnym, następnie prezentuje zestaw rekomendacji mających na celu ich przezwyciężenie.

3. Analiza i niedoskonałości obecnych rozwiązań systemowych

a. Analiza danych pochodzących z badania ankietowego

Między październikiem 2022 a lutym 2023 roku partnerzy projektu AUTHERAPIES przeprowadzili badanie ankietowe wśród 94 osób autystycznych, członków rodzin osób autystycznych oraz organizacji reprezentujących osoby w spektrum i ich bliskich, a także wśród 335 specjalistów z sektora ochrony zdrowia i edukacji pracujących z osobami autystycznymi – wszyscy respondenci pochodzili z Hiszpanii, Włoch i Polski. Choć badanie to nie jest reprezentatywne dla całej Unii Europejskiej, stanowi cenne źródło informacji na temat istniejących luk w politykach dotyczących interwencji opartych na dowodach naukowych w obszarze autyzmu.

Z badania wynika (wykres 1 a), że 56% ankietowanych osób autystycznych i ich rodzin uważa, że nie dysponuje wystarczającą wiedzą na temat interwencji opartych na dowodach naukowych w zakresie autyzmu.

Podkreśla to konieczność podjęcia działań mających na celu zapewnienie, aby osoby autystyczne i ich bliscy mieli dostęp do rzetelnych i wyczerpujących informacji o tego rodzaju interwencjach. Dodatkowo, 50% ankietowanych specjalistów z sektora ochrony zdrowia i edukacji, pracujących z osobami autystycznymi, przyznało, że nie posiada wysokiego poziomu wiedzy specjalistycznej w zakresie interwencji w autyzmie. Tę lukę kompetencyjną wśród profesjonalistów – rozpoznawaną w całej Europie również w literaturze naukowej –

należy uznać za niepokojącą, gdyż może ona ograniczać dostęp osób autystycznych i ich rodzin do informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych¹¹.

b. Przegląd krajowych i unijnych działań i regulacji

W okresie od marca do czerwca 2025 roku partnerzy projektu AUTHERAPIES, przy wsparciu krajowych ekspertów, dokonali przeglądu działań instytucjonalnych i regulacji dotyczących samostanowienia osób autystycznych w zakresie wyboru interwencji oraz dostępności i przejrzystości informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych – zarówno na poziomie Unii Europejskiej (UE), jak i poszczególnych państw. Przegląd ten objął w szczególności Hiszpanię, Włochy, Polskę i Grecję, a jego podsumowanie zawarto w Tabeli 1.

Tabela 1 – Przegląd istniejących rozwiązań na poziomie UE, krajowym i regionalnym

	Hiszpania	Włochy	Polska	Grecja	EU
Rozwiązania wspierające samodzielne podejmowanie decyzji przez osoby autystyczne w zakresie interwencji	Tak	Tak	Nie**	Nie**	Nie
Regulacje zakazujące stosowania metod nieopartych dowodami naukowymi wobec osób autystycznych	Nie**	Nie**	Nie**	Nie**	Nie
Rozwiązania zapewniające dostępność i przejrzystość informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych dla osób autystycznych i ich rodzin	Nie*	Tak	Nie*	Nie*	Nie
Rozwiązania zapewniające dostępność i przejrzystość informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych dla specjalistów pracujących z osobami autystycznymi	Nie*	Tak	Nie*	Nie*	Nie

* Wdrożone działania o charakterze niewiążącym

** Pozostałe wdrożone działania

b.1. Poziom unijny

Na poziomie unijnym, w 1996 roku Parlament Europejski przyjął **Europejską Kartę Praw Osób z Autyzmem** (*European Charter for Persons with Autism*)¹², która – obok innych postulatów – uznaje prawo osób autystycznych do odpowiedniego doradztwa i opieki zdrowotnej. Ponadto, w 2010 roku **Unia Europejska** (UE, *EU*) ratyfikowała **Konwencję ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami** (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UNCRPD*)¹³, którą podpisały i ratyfikowały również wszystkie państwa członkowskie UE. Warto podkreślić, że **artykuł 25 UNCRPD** zobowiązuje strony konwencji do uznania prawa osób z niepełnosprawnościami – w tym osób autystycznych – do możliwie najwyższego standardu opieki zdrowotnej, bez dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność¹⁴. **Artykuł 4** z kolei nakłada na państwa obowiązek promowania szkoleń

¹¹ Źródło: Carulla et. al. 2015

¹² Autism Europe, *European Charter for Persons with Autism*, 1996, dostępne [here](#)

¹³ United Nations, *European Convention for the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD)*, 2006, available [here](#)

¹⁴ W szczególności artykuł 25d Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami (UNCRPD) zobowiązuje pracowników ochrony zdrowia do zapewniania osobom z niepełnosprawnościami opieki

dla specjalistów i personelu pracującego z osobami z niepełnosprawnościami w zakresie praw uznanych przez konwencję.

W 2015 roku Parlament Europejski przyjął **Pisemną Deklarację w sprawie Autyzmu** (*Written Declaration on Autism*), w której wezwał **Komisję Europejską i Radę Unii Europejskiej** (*Council of the EU*) do przyjęcia **Strategii Unii Europejskiej na rzecz Autyzmu** (*EU Strategy for Autism*), która miałyby: wspierać trafną diagnozę i rozpoznawanie autyzmu w całej Europie; promować interwencje i wsparcie oparte na dowodach naukowych dla osób w każdym wieku; wspierać badania naukowe i analizy rozpowszechnienia autyzmu; oraz zachęcać do wymiany dobrych praktyk. Strategia taka jednak nie została przyjęta¹⁵.

Unijna Strategia na rzecz Praw Osób z Niepełnosprawnościami na lata 2021–2030 (*EU Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030*)¹⁶, opublikowana w 2021 roku i mająca na celu wdrażanie postanowień UNCRPD, zawiera jedynie ograniczone działania dotyczące sytuacji osób autystycznych. Choć strategia wprowadziła inicjatywy dotyczące dostępności, korzystania z praw unijnych, niezależnego życia, równego dostępu oraz przeciwdziałania dyskryminacji – w tym w obszarze opieki zdrowotnej, bezpieczeństwa i ochrony – **nie uwzględniono w niej żadnych konkretnych działań w odniesieniu do autyzmu ani dostępności do interwencji opartych na dowodach naukowych** [16].

W 2023 roku Parlament Europejski przyjął **rezolucję dotyczącą ujednolicenia praw osób autystycznych na terenie Unii Europejskiej** (*EU*)¹⁷. Rezolucja ta:

- Zwraca uwagę, obok innych kluczowych kwestii, na **brak unijnych wytycznych dotyczących interwencji w autyzmie opartych na dowodach naukowych i prawach człowieka** (*evidence- and rights-based interventions*);
- Wzywa państwa członkowskie do reformy systemów opieki prawnej, aby umożliwić osobom autystycznym pełne korzystanie ze zdolności do czynności prawnych, zapewniając im dostęp do systemów wspieranego podejmowania decyzji, przy jednoczesnym zagwarantowaniu odpowiednich zabezpieczeń;
- Apeluje o **zapewnienie dostępu do niezbędnych udogodnień** (*reasonable accommodation*) we wszystkich obszarach opieki zdrowotnej i diagnostyki, tak aby osoby autystyczne mogły korzystać na równych zasadach z opieki medycznej – zarówno somatycznej, jak i psychologicznej;
- Wzywa państwa członkowskie do **wspierania szkoleń z zakresu autyzmu dla specjalistów we wszystkich sektorach**, takich jak edukacja, ochrona zdrowia, pomoc społeczna, transport i wymiar sprawiedliwości – poprzez wprowadzenie obowiązkowych szkoleń z zakresu autyzmu do odpowiednich programów nauczania, przy aktywnym udziale osób autystycznych, ich rodzin oraz organizacji reprezentujących ich interesy

W ramach obecnej kadencji UE, we wrześniu 2024 roku, Przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen ogłosiła zobowiązanie do działania na rzecz *ujednoliconego podejścia*

na takim samym poziomie jakości jak pozostałym pacjentom, m.in. poprzez podnoszenie świadomości na temat ich potrzeb dzięki szkoleniom i standardom etycznym.

¹⁵ European Parliament, *Written Declaration on Autism*, 2015, available [here](#)

¹⁶ European Commission, *Strategy for the Rights of Persons with Disabilities*, 2021, available [here](#)

¹⁷ European Parliament, *European Parliament Resolution on harmonising the rights of autistic persons*, 2023, available [here](#)

do autyzmu na poziomie unijnym, co zostało wskazane w liście mandatowym skierowanym do Komisarza ds. Zdrowia, Olivéra Várhelyiego. Niemniej jednak, prace nad tym zagadnieniem nie zostały jeszcze rozpoczęte w Komisji Europejskiej¹⁸.

Reasumując, obecnie brakuje *zharmonizowanych wytycznych UE* dotyczących:

- samostanowienia osób autystycznych w zakresie leczenia,
- zakazu stosowania pseudoterapii w odniesieniu do autyzmu,
- zapewnienia dostępności i przejrzystości informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych – zarówno dla osób autystycznych, ich rodzin, jak i profesjonalistów.

b.2. Poziom krajowy i regionalny

Na poziomie krajowym i regionalnym zarówno **Hiszpania, jak i Włochy** posiadają prawnie wiążące regulacje umożliwiające osobom autystycznym podejmowanie decyzji dotyczących ich leczenia.

W Hiszpanii zarówno **Ogólna ustawa o prawach osób z niepełnosprawnościami** (*Royal Legislative Decree 1/2013*)¹⁹, jak i **Ustawa 8/2021 o wsparciu osób z niepełnosprawnościami w wykonywaniu ich zdolności do czynności prawnych**²⁰, uznają – odpowiednio – prawo osób z niepełnosprawnościami oraz osób autystycznych do decydowania o swoim leczeniu, przy zapewnieniu odpowiednich mechanizmów wsparcia. Co więcej, jednym z zasadniczych założeń **Pierwszego Planu Działań w ramach Hiszpańskiej Strategii na rzecz Zaburzeń ze Spektrum Autyzmu (2023–2027)** jest poszanowanie autonomii i zdolności decyzyjnej osób autystycznych, zwłaszcza w zakresie leczenia i wsparcia²¹. Zasada ta znajduje również odzwierciedlenie w szeregu rozwiązań wdrażanych na poziomie regionalnym²².

We Włoszech kluczowym dokumentem jest **Ustawa 134/2015 dotycząca diagnozowania, leczenia i wspierania osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz ich rodzin**²³, oparta na zasadzie *upodmiotowienia* (empowerment), czyli możliwości podejmowania przez osoby autystyczne świadomych decyzji dotyczących swojego życia, w tym wyboru leczenia. Dodatkowo, **Ustawa 227/2021**²⁴ została przyjęta w celu pełnej implementacji **Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami** we Włoszech.

¹⁸ Ursula von der Leyen, *Mission Letter for Olivér Várhelyi*, 2024, available [here](#)

¹⁹ *Spanish General Law on the Rights of Persons with Disabilities and their Social Inclusion* (*Royal Legislative Decree 1/2013*), available [here](#)

²⁰ *Spanish Law 8/2021 on Support for Persons with Disabilities in the Exercise of their Legal Capacity*, available [here](#)

²¹ *First Action Plan for the Spanish Strategy on Autism Spectrum Disorders (2023-2027)*, 2024, available [here](#)

²² Przykładowo, w Katalonii, *Comprehensive Plan for the Care of persons with ASD published in 2013* (available [here](#)) oraz w Andaluzji, *2019 Healthcare Guide for People with ASD* (available [here](#)), które obejmują odpowiednio promowanie dostosowanych procedur uzyskiwania zgody na leczenie oraz zachęcanie do stosowania materiałów wizualnych, ułatwień poznawczych i poszanowania indywidualnych decyzji.

²³ *Italian Law 134/2015 on Provisions on the diagnosis, treatment, and habilitation of persons with autism spectrum disorders and on support for families*, 2015, available [here](#).

²⁴ *Italian Law 227/21 on the Authorisation to the Government concerning disability*, 2021, available [here](#)

Wdrożone na jej podstawie **Rozporządzenie ustawodawcze 62/2024**²⁵ przewiduje realizację „Spersonalizowanego i partycypacyjnego indywidualnego planu życia” na rzecz życia niezależnego jako narzędzia umożliwiającego osobom z niepełnosprawnościami – w tym osobom autystycznym – korzystanie z przysługujących im praw, z odpowiednim wsparciem, na każdym etapie życia²⁶.

W Polsce brak jest przepisów szczegółowych dotyczących autyzmu, które zobowiązywałyby klinicystów do włączania osób autystycznych w proces decyzyjny dotyczący leczenia, jednak ogólne ramy polityki publicznej wyraźnie promują podejście zorientowane na osobę. Obejmuje to **Ustawę o prawach pacjenta**, gwarantującą każdemu pacjentowi – w tym osobom autystycznym – prawo do wyrażenia świadomej zgody na leczenie²⁷, oraz **Polską Strategię na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030**, która zobowiązuje instytucje publiczne na wszystkich szczeblach do umożliwienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji prawa do samostanowienia²⁸.

Podobnie jak Polska, **Grecja** nie posiada przepisów prawnych szczególnie ukierunkowanych na autyzm, jednak **Ustawa 4368/2016** zawiera katalog praw odbiorców świadczeń zdrowotnych, w tym prawo do samostanowienia i świadomej zgody na leczenie dla wszystkich pacjentów²⁹. Jednocześnie organizacje greckie, takie jak **NET**, reprezentujące dostawców usług dla osób z niepełnosprawnościami i osób autystycznych, zwracają uwagę na poważne nierówności w dostępie pacjentów z niepełnosprawnościami – zwłaszcza osób autystycznych – do świadczeń zdrowotnych na poziomie podstawowym i specjalistycznym, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym.

Warto zauważyć, że w Hiszpanii, Włoszech, Polsce i Grecji nie istnieją prawnie wiążące regulacje zakazujące stosowania pseudoterapii wobec osób autystycznych. Niemniej jednak wszystkie cztery kraje opracowały strategie mające na celu ograniczenie ich stosowania, takie jak krajowe lub regionalne inicjatywy zapobiegające wprowadzającym w

²⁵ *Legislative Decree 62/2024 on the Definition of disability status, baseline assessment, reasonable accommodation, and multidimensional evaluation for the development and implementation of the individualized, personalized, and participatory life project*, 2024, available [here](#)

²⁶ Rząd Włoch odroczył o rok do 1 stycznia 2027 r.) pełne wejście w życie dekretu ustawodawczego nr 62/2024, wydłużając tym samym o rok fazę pilotażu narzędzi opracowanych w jego ramach. Nie jest jasne, dlaczego pilotaż zakończy się dopiero rok później, podczas gdy termin wprowadzania zmian i uzupełnień do dekretu pozostaje wyznaczony na 30 czerwca 2026 r.

²⁷ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz.U. 2009, dostępna [here](#)

²⁸ Polska Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030, 2021, dostępna [here](#)

²⁹ Więcej informacji w Law 4368/2016 dostępne [here](#)

błąd reklamom pseudoterapii^{30 31 32 33}. Ponadto zarówno w Hiszpanii, jak i w Polsce, organy ochrony zdrowia publicznego wydały oficjalne komunikaty ostrzegające przed szkodliwymi metodami leczenia kierowanymi do osób autystycznych³⁴. W odniesieniu do strategii zapewniających dostępność i przystępność informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych dla osób autystycznych i ich rodzin, jedynie Włochy przyjęły prawnie wiążące środki. **Ustawa 134/2015** zawiera działania w ramach polityki regionalnej dotyczącej autyzmu, wspierające projekty szkoleniowe i pomocowe dla rodzin opiekujących się osobami autystycznymi³⁵. W Hiszpanii funkcjonują różne inicjatywy polityczne o charakterze niewiążącym, takie jak **Pierwszy Plan Działań³⁶ w ramach Hiszpańskiej Strategii na rzecz Zaburzeń ze Spektrum Autyzmu (2023–2027)**, który podkreśla znaczenie upowszechniania wiedzy naukowej na temat autyzmu i zgłaszania przypadków pseudoterapii, jednak nie zawiera konkretnych regulacji prawnych³⁷. Równolegle **Plan Ochrony Zdrowia Przed Pseudoterapiami³⁸** przewiduje działania informacyjne służące rozpowszechnianiu wiedzy naukowej na temat pseudoterapii wśród różnych grup społecznych, przy dostosowaniu treści komunikatów do ich potrzeb³⁹.

³⁰ *Spanish General Advertising* (available [here](#)) oraz *Unfair Competition* (available [here](#)) ustawy o reklamie ogólnej oraz o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji zabraniają reklamy wprowadzającej w błąd lub fałszywej, w tym promowania terapii bez podstaw naukowych (available [here](#)). W 2018 roku hiszpańskie ministerstwa zdrowia i nauki przedstawiły *Plan Ochrony Zdrowia Przed Pseudoterapiami*, który – obok innych działań – ma na celu skuteczniejsze przeciwdziałanie wprowadzającym w błąd przekazom reklamowym dotyczącym pseudoterapii

³¹ We Włoszech niektóre szkolenia i działania informacyjne dotyczące rozpoznawania oraz przeciwdziałania reklamie pseudoterapii odbywają się na poziomie regionalnym i lokalnym, często we współpracy ze stowarzyszeniami rodziców osób autystycznych (przykłady działań ANGSA available [here](#), CICAP available [here](#), Centro Studi Erickson available [here](#)).

³² Zgodnie z polską *Ustawą o Zwalczaniu Nieuczciwej Konkurencji z 1993 r.* (available [here](#)) oraz *Ustawą o Przeciwdziałaniu Nieuczciwym Praktykom Rynkowym z 2007 r.* (available [here](#)), zabronione jest stosowanie wprowadzających w błąd twierdzeń dotyczących leczenia chorób – co obejmuje również terapie w zakresie autyzmu. Egzekwowaniem tych przepisów zajmuje się *Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK)*. Na przykład UOKiK nałożył kary na firmy stosujące pseudonaukowy marketing powiązany z autyzmem – w tym na przedsiębiorstwo z Poznania, które przeprowadzało fałszywe testy medyczne w celu sprzedaży magnetycznych materacy jako uniwersalnego środka leczniczego (więcej informacji available [here](#)).

³³ W Grecji ogólne przepisy, takie jak *Kodeks Etyki Lekarskiej* (Ustawa 3418/2005) (więcej informacji dostępnych [here](#)), zakazują stosowania przez pracowników ochrony zdrowia niezwyfikowanych lub szkodliwych metod leczenia, natomiast przepisy dotyczące ochrony konsumentów – w tym *Ustawa 2251/1994 o Ochronie Konsumentów* (dostępne [here](#)) – zabraniają reklamy wprowadzającej w błąd oraz nieuzasadnionych twierdzeń zdrowotnych.

³⁴ Hiszpańska Agencja Leków i Wyrobów Medycznych (AEMPS) zakazała stosowania produktów takich jak MMS (Miracle Mineral Solution), fałszywie promowanych jako „lek” na autyzm, ze względu na ich poważne działania niepożądane dla zdrowia (więcej informacji o zakazie dostępnych [here](#)). W Polsce Główny Inspektorat Sanitarny (GIS) również wydał publiczne ostrzeżenia przed MMS, podkreślając, że środek ten służy do dezynfekcji wody, nie nadaje się do spożycia i nie ma żadnego zastosowania medycznego (więcej informacji dostępnych [here](#)).

³⁵ *Italian Law 134/2015 on Provisions on the diagnosis, treatment, and habilitation of persons with autism spectrum disorders and on support for families*, 2015, available [here](#)

³⁶ Niniejszy *Plan Działań*, opublikowany w 2024 roku przez *Hiszpańskie Centrum ds. Autyzmu*, określa konkretne działania służące realizacji celów zawartych w *Hiszpańskiej Strategii dotyczącej Zaburzeń ze Spektrum Autyzmu*.

³⁷ *Spanish Strategy on Autism Spectrum Disorders, 2024*, available [here](#)

³⁸ *Spanish plan for the protection of health against pseudo-therapies*, 2018, available [here](#)

³⁹ Rozpowszechniane informacje będą pochodzić z raportów opracowanych przez Hiszpańską Sieć Agencji ds. Oceny Technologii Medycznych i Świadczeń Narodowego Systemu Zdrowia (REDETS),

W Polsce w 2013 roku ratyfikowano **Europejską Kartę Autyzmu**⁴⁰, a w 2021 roku **Sejm RP przyjął uchwałę wzywającą do opracowania strategii na rzecz autyzmu**⁴¹. Oba dokumenty – choć niewiążące – apelują do władz o zapewnienie dostępu do rzetelnych informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych. Ponadto **program „Za Życiem” (2017–obecnie)**, którego celem jest integracja osób z niepełnosprawnościami – w tym osób autystycznych – oraz wsparcie ich rodzin, ustanowił sieć powiatowych ośrodków koordynujących wczesne wspomaganie rozwoju. Ośrodki te mają za zadanie udzielać rodzinom porad, w tym dotyczących interwencji opartych na dowodach oraz pseudoterapii, których należy unikać⁴².

W **Grecji** brak jest wymogów prawnych w tym zakresie. Choć w 2021 roku **Ministerstwo Pracy i Spraw Społecznych** przygotowało **Kompleksowy Plan na rzecz Autyzmu**, zawierający działania mające na celu poprawę dostępu do informacji i usług dla osób autystycznych oraz ich rodzin, jego wdrażanie pozostaje fragmentaryczne⁴³. Dodatkowo, przyjęta **Krajowa Strategia na rzecz Praw Osób z Niepełnosprawnościami 2024–2030** nie przewiduje środków dotyczących przekazywania informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych osobom autystycznym i ich rodzinom⁴⁴.

Hiszpania, Polska i Włochy prowadziły **kampanie informacyjno-edukacyjne** mające na celu podniesienie świadomości osób autystycznych i ich rodzin na temat interwencji opartych na dowodach naukowych oraz pseudoterapii. W Hiszpanii i Polsce działania te były realizowane bezpośrednio przez rządy – odpowiednio poprzez kampanię **#ConPrueba** w Hiszpanii⁴⁵ oraz kampanie z okazji **Światowego Dnia Świadomości Autyzmu** w Polsce⁴⁶.

która odpowiada za systematyczne gromadzenie istniejącej wiedzy naukowej i dowodów dotyczących pseudoterapii.

⁴⁰ Opinia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej na temat projektu rezolucji dotyczącej ratyfikacji Europejskiej Karty Autyzmu, 2013, dostępna [here](#)

⁴¹ Więcej informacji na temat uchwały polskiego parlamentu dotyczącej strategii na rzecz osób z autyzmem dostępne [here](#)

⁴² Więcej informacji na temat programu „Za życiem” dostępne [here](#).

⁴³ Więcej informacji na temat *Greek Comprehensive plan for Autism* dostępne [here](#)

⁴⁴ *A Greece with Everyone for All: National Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2024-2030*, 2024, dostępna [here](#)

⁴⁵ Rządowa inicjatywa mająca na celu edukację obywateli w zakresie praktyk nieweryfikowanych dowodami naukowymi oraz promowanie świadomych decyzji zdrowotnych, choć niezwiązana bezpośrednio z autyzmem. Więcej informacji dostępne [here](#).

⁴⁶ Około 2 kwietnia każdego roku polskie ministerstwa prowadzą kampanie społeczne podkreślające znaczenie podejścia opartego na dowodach naukowych w kontekście autyzmu. Na przykład Ministerstwo Zdrowia (MZ) uczestniczyło w kampanii „Polska na Niebiesko”. W Światowy Dzień Świadomości Autyzmu w 2018 roku MZ podświetliło swoją siedzibę na niebiesko i promowało hasło „Autyzm. Poznaj zanim ocenisz”. Przekaz kampanii koncentrował się na zrozumieniu autyzmu i wspieraniu sprawdzonych interwencji, a nie na stygmatyzacji czy fałszywych „kuracjach” (więcej informacji o kampanii dostępne [here](#)). W 2022 roku Ministerstwo Edukacji i Nauki (MEiN) wydało oświadczenie, w którym podkreślono, że autyzm to zaburzenie o charakterze trwałym, jednak odpowiednio dobrane metody terapeutyczne mogą przyczynić się do zmniejszenia jego objawów (więcej informacji dostępne [here](#)).

Ponadto na stronie internetowej **Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych** w Polsce dostępne są materiały informacyjne na temat interwencji opartych na dowodach w zakresie autyzmu⁴⁷.

We wszystkich trzech krajach również **organizacje pozarządowe podejmowały działania w zakresie podnoszenia świadomości w tym obszarze** – m.in. Fundacja Synapsis w Polsce⁴⁸; Autismo España⁴⁹ oraz Hiszpański Komitet Przedstawicieli Osób z Niepełnosprawnościami (CERMI) w Hiszpanii⁵⁰; a także Włoska Fundacja ds. Autyzmu (FIA)⁵¹ oraz Krajowe Stowarzyszenie Rodziców Osób z Autyzmem (ANGSA) we Włoszech⁵². W **Grecji** Krajowa Strategia na rzecz Praw Osób z Niepełnosprawnościami 2024–2030 zawiera działania dotyczące podnoszenia świadomości społecznej, choć nie odnoszą się one bezpośrednio do leczenia opartego na dowodach naukowych⁵³.

Prawnie wiążące regulacje zapewniające dostępność i przystępność informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych dla specjalistów pracujących z osobami autystycznymi istnieją jedynie we Włoszech. Ustawa 134/2015 przewiduje, w ramach regionalnych strategii dotyczących autyzmu, działania ukierunkowane na szkolenie pracowników ochrony zdrowia w zakresie narzędzi diagnostycznych i ścieżek postępowania opartych na najlepszych dostępnych dowodach naukowych⁵⁴.

Z kolei Hiszpański Plan Ochrony Zdrowia przed Pseudoterapiami proponuje niewiążące środki, takie jak włączenie zasad wiedzy naukowej i dowodów empirycznych do programów kształcenia akademickiego dla pracowników ochrony zdrowia.

W **Grecji**, choć ustawą **5029/2023** wprowadzono obowiązek ustawicznego rozwoju zawodowego (CPD) dla pracowników oświaty i ochrony zdrowia, z naciskiem na edukację włączającą i wsparcie osób z niepełnosprawnościami, nie przewidziano w niej konkretnych działań dotyczących interwencji opartych na dowodach naukowych w obszarze autyzmu⁵⁵.

⁴⁷ trona internetowa Polskiego Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych dostępna [here](#).

⁴⁸ Na przykład Fundacja SYNAPSIS w 2022 roku opublikowała obszerny pakiet informacyjny dla specjalistów i rodziców, podsumowujący prawa prawne oraz metody wsparcia oparte na dowodach naukowych w zakresie autyzmu. Pakiet informacyjny dostępny [here](#).

⁴⁹ Informacje o apelu Autismo España i CERMI przeciwko pseudoterapiom oraz o wydarzeniu dotyczącym zagrożeń związanych z pseudoterapiami dostępne [here](#) oraz [here](#).

⁵⁰ Artykuł CERMI dotyczący wpływu pseudoterapii na osoby z niepełnosprawnościami dostępny [here](#)

⁵¹ Od 2015 roku FIA angażuje się w finansowanie projektów badawczych mających na celu jak najwcześniejsze wykrywanie zaburzeń ze spektrum autyzmu oraz promowanie interwencji klinicznych opartych na dowodach naukowych, wspieranych przez ekspertów ze środowiska naukowego.

⁵² ANGSA zarządza Niebieskim Telefonem (Telefono Blu), bezpłatną linią telefoniczną finansowaną przez FIA, która wspiera i pomaga rodzinom dzieci i dorosłych z autyzmem. Numer jest obsługiwany przez wykwalifikowanych specjalistów, którzy wysłuchują wątpliwości i problemów rodzin osób z autyzmem, a także istnieje możliwość kontaktu mailowego. Więcej informacji dostępne [here](#).

⁵³ Na przykład wydarzenie z okazji Światowego Dnia Świadomości Autyzmu 2025 zorganizowane przez Ministerstwo Spójności Społecznej i Rodziny dostępne [here](#)

⁵⁴ *Italian Law 134/2015 on Provisions on the diagnosis, treatment, and habilitation of persons with autism spectrum disorders and on support for families*, 2015, dostępne [here](#)

⁵⁵ *Law 5029/2023 - "Living Harmoniously Together - Breaking the Silence"*: Regulacje dotyczące zapobiegania i zwalczania przemocy oraz nękania w szkołach i inne przepisy, 2023, available [here](#)

Dodatkowo, w **Polsce, Włoszech i Hiszpanii** opublikowano na poziomie krajowym i regionalnym wytyczne medyczne promujące leczenie autyzmu oparte na dowodach naukowych oraz zniechęcające do stosowania pseudoterapii^{56, 57, 58}. W tych trzech krajach brakuje jednak ukierunkowanych działań szkoleniowych skierowanych do innych grup zawodowych pracujących z osobami autystycznymi, np. w sektorze edukacji.

Podsumowując, mimo pewnych postępów w zakresie uznania prawa osób autystycznych do podejmowania decyzji dotyczących własnego leczenia, w Hiszpanii, Włoszech, Polsce i Grecji nadal występują istotne **luki strategiczne**. Podkreśla to pilną potrzebę opracowania **kompleksowych i egzekwowalnych ram**, które zapewnią ochronę, dostęp do rzetelnych informacji na temat interwencji opartych na dowodach naukowych oraz międzysektorowe szkolenia dla specjalistów pracujących z osobami autystycznymi.

Ponadto w **Hiszpanii, Polsce, Włoszech i Grecji utrzymuje się zróżnicowanie regionalne**, które utrudnia skuteczne wdrażanie przyjętych rozwiązań.

W **Polsce** spójne rozwiązania na poziomie ogólnokrajowym współistnieją z wyraźnymi różnicami w dostępności usług i informacji pomiędzy obszarami wiejskimi a miejskimi⁵⁹. Podczas gdy większe miasta oferują ośrodki wsparcia dla osób z autyzmem, społeczności wiejskie często pozbawione są takiej infrastruktury, a rządowe narzędzia internetowe napotykać na ograniczenia związane z nierównym dostępem do internetu i niskim poziomem kompetencji cyfrowych⁶⁰. W **Hiszpanii**, brak mechanizmów egzekwujących skutkuje dużym zróżnicowaniem w realizacji krajowych strategii promujących dostęp do terapii opartych na dowodach naukowych — działania informacyjne i szkolenia dla profesjonalistów są wdrażane nierównomiernie w zależności od regionu. **Włochy** również wykazują znaczące różnice regionalne⁶¹ i fragmentaryczny system świadczenia usług dla osób autystycznych⁶², co skutkuje nierównym dostępem zarówno do informacji, jak i do terapii opartych na dowodach naukowych. W **Grecji** brakuje ogólnokrajowych oraz regionalnych strategii dotyczących interwencji opartych na dowodach naukowych w zakresie autyzmu, jednak występują istotne różnice regionalne: centra miejskie, takie jak Ateny i Saloniki, korzystają z bliskości szpitali klinicznych, uczelni i aktywnie działających organizacji pozarządowych, podczas gdy obszary wiejskie zmagają się z niedoborem specjalistów, ograniczonym dostępem do usług informacyjnych, diagnozy i jakichkolwiek form interwencji.

⁵⁶ Polskie wytyczne medyczne dotyczące autyzmu (opracowane przez zespoły ekspertów) jasno wskazują, które interwencje są oparte na dowodach naukowych, a przed którymi – uznanymi za zdyskredytowane – ostrzegają. Przykład dostępny jest pod adresem: [here](#)

⁵⁷ Włoski Narodowy Instytut Zdrowia (ISS) zaktualizował w 2023 roku Wytyczne dotyczące diagnozowania i leczenia zaburzeń ze spektrum autyzmu u dzieci, młodzieży i dorosłych. (więcej informacji [here](#))

⁵⁸ Przykład wytycznych medycznych w Kraju Basków (Hiszpania): Reviriego i in., 2022

⁵⁹ Na przykład w Warszawie działa 12 Specjalistycznych Punktów Konsultacyjnych (SPK) ds. Autyzmu (więcej informacji dostępnych [here](#)), a w Krakowie funkcjonuje Centrum Konsultacyjne ds. Autyzmu (więcej informacji dostępnych [here](#))

⁶⁰ Zgodnie z danymi z 2024 roku, Polska osiągnęła poziom 44,3% pokrycia podstawowymi umiejętnościami cyfrowymi, co jest wynikiem poniżej średniej UE wynoszącej 55,6% (więcej informacji dostępnych [here](#))

⁶¹ Zgodnie z Konstytucją Włoch, Regiony posiadają kompetencje w zakresie planowania i organizacji usług zdrowotnych i społecznych (art. 117) (więcej informacji dostępnych [here](#))

⁶² Example of service fragmentation for autistic persons in Italy: Borgi i in., 2019. Ta nierówność jest również widoczna na mapie dostępnych świadczeń dla osób z autyzmem, dostępne [here](#)

4. Rekomendowane strategie

a. Na poziomie UE

Uwzględniając luki wskazane w poprzedniej sekcji, nowe działania w ramach unijnego planu na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami (2021–2030)⁶³ oraz zapowiadane Wspólne Podejście UE do Autyzmu stanowią priorytetowe kierunki działań.

Ponadto, na poziomie UE proponuje się następujące rekomendacje strategiczne:

- **Ogólnounijny zakaz szkodliwych i niebezpiecznych interwencji** w zakresie autyzmu, zgodnie z zapisami w Bazie Danych AUTHERAPIES⁶⁴.
 - **Harmonizacja regulacyjna**: opracowanie wspólnych wytycznych zapewniających, że wszystkie państwa członkowskie oferują interwencje oparte na dowodach, które są dostępne oraz wybierane w sposób wolny i świadomy.
 - **Opracowanie europejskich wytycznych dotyczących dostępności informacji na temat interwencji opartych na dowodach** w autyzmie, opartych na przeglądach systematycznych i aktualnych metaanalizach.
 - **Zwiększanie świadomości społecznej**: w celu upowszechniania i zapewnienia dostępności informacji na temat interwencji opartych na dowodach, UE powinna finansować kampanie informacyjne dotyczące znaczenia takich interwencji oraz wspierać organizacje osób autystycznych, ich rodzin i profesjonalistów, które aktywnie zajmują się ich rozpowszechnianiem⁶⁵.
 - **Dedykowane finansowanie**: zgodnie z zaleceniami Komitetu ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami⁶⁶, UE powinna zagwarantować, że inwestycje z Europejskiego Funduszu Społecznego będą ukierunkowane na przeciwdziałanie **systemowym barierom**, z jakimi mierzą się osoby autystyczne. Bariery te obejmują m.in. trudności w dostępie do informacji o interwencjach opartych na dowodach.
- Unijna platforma interwencji opartych na dowodach**: UE mogłaby sfinansować i koordynować wielojęzyczną platformę zawierającą naukowo zweryfikowane interwencje, skierowaną do rodzin, osób autystycznych oraz profesjonalistów, z możliwością filtrowania według wieku, stopnia nasilenia objawów i współwystępujących zaburzeń.
- **Zapewnienie dostępności informacji**: UE powinna opracować wytyczne gwarantujące, że informacje na temat dostępnych opcji interwencji dla osób autystycznych będą udostępniane

⁶³ W dniach 11 i 12 marca 2025 roku Komitet ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami przeprowadził dialog z Unią Europejską na temat wdrażania Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami (UN CRPD). W dniu 21 marca 2025 roku Komitet wydał końcowe uwagi z tego dialogu (dostępne [here](#)), wzywając do dalszych działań na poziomie UE w celu zagwarantowania praw osób autystycznych, w tym do podjęcia nowych, ukierunkowanych działań w ramach drugiej połowy unijnej Strategii na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami (2021–2030). Równolegle Autism-Europe opublikowało Raport Alternatywny do Końcowych Uwagi Komitetu ONZ (dostępny [here](#)), w którym wzywa Komisję Europejską do przyjęcia działań w drugiej połowie Strategii, uwzględniających zróżnicowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami, w tym osób autystycznych.

⁶⁴ Baza danych interwencji w autyzmie AUTHERAPIES dostępna [here](#)

⁶⁵ Wnioski Komitetu ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami wzywają Unię Europejską do zwiększania świadomości na temat praw osób z niepełnosprawnościami, w tym osób autystycznych. Podkreślają również, że UE powinna ściśle konsultować się z organizacjami osób z niepełnosprawnościami, w tym osób autystycznych, oraz aktywnie je włączać w podejmowanie decyzji.

⁶⁶ Komitet ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami, Końcowe Uwagi, 2025, dostępne [here](#)

w formatach dostępnych poznawczo i komunikacyjnie (łatwy tekst, alfabet Braille'a, język migowy, komunikacja wspomagająca i alternatywna, piktogramy).

• **Wytyczne unijne w zakresie szkolenia profesjonalistów:** zgodnie z zaleceniami Komitetu ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami⁶⁷ oraz organizacji Autism Europe⁶⁸, UE powinna promować obowiązkowe szkolenia z zakresu specyficznych i opartych na dowodach interwencji w autyzmie, a także uwzględnienie zagadnień etycznych w programach kształcenia wszystkich specjalistów zajmujących się wspieraniem osób z autyzmem.

b. Na poziomie krajowym

W celu przezwyciężenia luk strategicznych zidentyfikowanych na poziomie krajowym proponuje się następujące rekomendacje:

- **Przejsięcie od modelu medycznego do bio-psycho-społecznego modelu wsparcia dla osób autystycznych:** podczas gdy model medyczny koncentruje się głównie na deficytach lub zaburzeniach, model bio-psycho-społeczny akcentuje zasoby i możliwości osób autystycznych oraz promuje ich aktywne uczestnictwo – wraz z rodzinami i społecznościami – w procesach interwencji i wsparcia.
- **Wdrażanie ram wspieranego podejmowania decyzji:** opracowanie rozwiązań legislacyjnych sprzyjających mechanizmom wspieranego podejmowania decyzji przez osoby autystyczne w zakresie wyboru interwencji.
- **Programy na rzecz autonomii osobistej:** oferowanie dostępnych szkoleń dla osób autystycznych i ich rodzin na temat interwencji opartych na dowodach, prawa do opieki zdrowotnej oraz umiejętności podejmowania decyzji. Takie kursy mogą być włączane do systemów ochrony zdrowia i opieki społecznej.
- **Programy szkoleniowe dla profesjonalistów:** wprowadzenie obowiązkowych certyfikowanych szkoleń z zakresu interwencji opartych na dowodach dla wszystkich specjalistów pracujących z osobami autystycznymi, w tym pediatrów, psychiatrów dziecięcych, psychologów i nauczycieli.
- **Plany działań informacyjnych:** opracowanie dostępnych przewodników dla osób autystycznych, rodzin i profesjonalistów dotyczących zalecanych interwencji oraz ostrzeżeń przed interwencjami niemającymi podstaw naukowych.
- **Oficjalny rejestr interwencji opartych na dowodach:** utworzenie i utrzymywanie publicznego, zatwierdzonego przez ekspertów i dostępnego rejestru, który jasno wskazuje, które interwencje wykazują potwierdzoną skuteczność w przypadku autyzmu.
- **Zapewnienie dostępności informacji:** wszelkie informacje dotyczące opcji interwencji dla osób autystycznych, publikowane przez instytucje krajowe, powinny być udostępniane w formatach dostępnych poznawczo i komunikacyjnie (łatwy tekst, alfabet Braille'a, język migowy, komunikacja wspomagająca i alternatywna, piktogramy). Ponadto, publiczne strony internetowe zawierające informacje o autyzmie i interwencjach opartych na dowodach powinny spełniać standardy dostępności.
- **Nadzór etyczny i kliniczny:** powołanie komisji bioetycznych odpowiedzialnych za monitorowanie adekwatności oferowanych interwencji oraz zapewnienie poszanowania woli i preferencji osób autystycznych.

⁶⁷ Komitet ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami, Końcowe Obserwacje, 2025, dostępne [here](#)

⁶⁸ Autism-Europe, Raport Alternatywny, 2025, dostępny [here](#)

- **Regulacja reklamy usług terapeutycznych:** wprowadzenie rygorystycznych przepisów dotyczących reklamy usług terapeutycznych, w celu przeciwdziałania promowaniu interwencji pseudonaukowych lub niezweryfikowanych.
- **Ujednolicenie standardów świadczenia usług:** w celu ograniczenia regionalnych nierówności w dostępie do wsparcia dla osób autystycznych, ustawodawstwo krajowe powinno gwarantować spójne, obowiązujące w całym kraju standardy – obejmujące zarówno dostępność interwencji opartych na dowodach, jak i informacji na ich temat.

c. Na poziomie regionalnym i lokalnym

Poniższe rekomendacje na poziomie regionalnym i lokalnym mają na celu wsparcie wdrażania zaleceń krajowych przedstawionych powyżej:

- **Wdrażanie ram wspieranego podejmowania decyzji:** jednym z działań wspierających ten proces może być wprowadzenie neutralnej osoby wspierającej (np. koordynatora sprawy, rzecznika pacjenta lub asystenta), która ułatwia komunikację pomiędzy klinicystami a osobą autystyczną, pomagając w wyrażeniu jej potrzeb w sposób zrozumiały i formalnie akceptowany oraz wspierając jej udział w decyzjach dotyczących leczenia.
- **Inkluzywne praktyki w szpitalach i ośrodkach zdrowia:** obowiązek wdrażania protokołów dostosowujących sposób przekazywania informacji i wspierania procesu podejmowania decyzji w publicznych i współpracujących z sektorem publicznym placówkach ochrony zdrowia (np. formularze zgody w wersji łatwej do czytania).
- **Centra informacji i orientacji:** tworzenie lokalnych punktów wsparcia, w których osoby autystyczne i ich rodziny mogą uzyskać informacje na temat zweryfikowanych interwencji, obsługiwane przez personel przeszkolony w zakresie komunikacji dostępnej poznawczo.
- **Lokalne kampanie informacyjne:** prowadzenie kampanii na poziomie lokalnym mających na celu wzmacnianie pozycji osób autystycznych w zakresie prawa do decydowania o własnym ciele i podejmowanych interwencjach.
- **Regionalne centra zasobów online:** władze regionalne powinny rozwijać centralne platformy informacyjne, które gromadzą materiały dotyczące autyzmu i interwencji opartych na dowodach w dostępnych formatach.
- **Upowszechnianie wiedzy poprzez usługi publiczne:** zapewnienie, że szkoły, ośrodki zdrowia i instytucje pomocy społecznej dysponują aktualnymi, dostępnymi materiałami na temat interwencji opartych na dowodach – udostępnianymi bezpłatnie.
- **Dostępność informacji:** wszelkie informacje publikowane przez instytucje regionalne i lokalne na temat opcji interwencji dla osób autystycznych powinny być dostępne w formatach przyjaznych poznawczo i komunikacyjnie (łatwy tekst, alfabet Braille'a, język migowy, komunikacja wspomagająca i alternatywna, piktogramy). Strony internetowe władz lokalnych i regionalnych powinny również spełniać standardy dostępności.
- **Współpraca ze stowarzyszeniami osób autystycznych i ich rodzin:** finansowanie wspólnych projektów z organizacjami trzeciego sektora w celu współtworzenia i rozpowszechniania materiałów informacyjnych dostosowanych do różnych profili poznawczych i językowych.
- **Zaangażowanie osób autystycznych w kształtowanie systemów wsparcia:** aktywne włączanie osób ze spektrum autyzmu w planowanie, opracowywanie i ocenę rozwiązań w zakresie opieki i usług publicznych.

5. Wnioski

Niniejszy dokument strategiczny wskazuje, że istotne luki występują na poziomie unijnym, krajowym, regionalnym i lokalnym – zarówno w zakresie poszanowania prawa osób w spektrum do samostanowienia w sprawie podejmowanych działań wspierających, jak i w zagwarantowaniu przejrzystej i przystępnej informacji na temat metod opartych na dowodach naukowych – kierowanej do samych zainteresowanych, ich bliskich oraz przedstawicieli zawodów pomocowych.

Przedstawione zalecenia mają na celu wyznaczenie klarownych kierunków, które umożliwią realizację prawa wyboru w obszarze wsparcia oraz zapewnią, że wiedza o skutecznych formach oddziaływania będzie dostępna i zrozumiała dla kluczowych grup odbiorców: osób ze spektrum, ich rodzin oraz profesjonalistów działających w obszarze zdrowia, edukacji i opieki.

Projekt AUTHERAPIES oraz jego rezultaty – baza danych skutecznych metod i moduły szkoleniowe – mogą stać się przydatnym narzędziem służącym wdrażaniu sprawdzonych rozwiązań oraz podnoszeniu kompetencji na poziomie europejskim i krajowym. W przypadku kontynuacji projektu można rozważyć następujące działania rozwojowe:

- Promocja projektu AUTHERAPIES poprzez szeroko zakrojone kampanie społeczne.
- Poszerzenie zakresu językowego strony internetowej, zasobów bazy i materiałów edukacyjnych.
- Utworzenie niezależnej komisji eksperckiej odpowiedzialnej za merytoryczną aktualizację treści i zapewnienie ich wysokiej jakości.
- Wsparcie finansowe dla opracowania wersji przystosowanych do różnych potrzeb odbiorców: w formie tekstów łatwych do czytania, filmów objaśniających, materiałów graficznych czy systemów alternatywnej komunikacji.
- Włączenie AUTHERAPIES do katalogu obowiązkowych zasobów wykorzystywanych w instytucjach zajmujących się wczesną interwencją, zdrowiem psychicznym dzieci i młodzieży, edukacją specjalną oraz poradnictwem szkolnym.
- Organizacja szkoleń dla pracowników ochrony zdrowia, edukacji i pomocy społecznej z zakresu praktycznego wykorzystania AUTHERAPIES jako narzędzia wspierającego rodziny w podejmowaniu świadomych decyzji.

6. Bibliography

Agencia Española de Medicamentos y Productos Sanitarios (AEMPS). (2010, 14 May). Alerta de medicamentos ilegales, Nº 05/10 – MMS (Miracle Mineral Solution) [Alert on illegal medicines, No. 05/10 – MMS (Miracle Mineral Solution)]. Retrieved June 18, 2025, from https://www.aemps.gob.es/informa/notasinformativas/medilegales-notasinformativas/2010/ni_muh_ilegales_05-2010/?lang=en

ANGSA Associazione Nazionale Genitori persone con Autismo. (n.d.). *Telefono Blu* [Blue Hotline]. Retrieved June 18, 2025, from <https://angsa.it/contatti/telefono-blu/>

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

AUTHERAPIES. (n.d.). *Upgrading competences for choosing evidence-based therapies for people with autism, their relatives and their key professionals*. Retrieved June 13, 2025, from <https://autherapies.eu/en>

AUTHERAPIES. (n.d.). *Comparison of evidence-based therapies in autism, online database and competency definition*. Retrieved June 13, 2025, from <https://autherapies.eu/en/evidence-therapies>

AUTHERAPIES. (n.d.). *Development of online training courses for autistic people, family members and professionals*. Retrieved June 13, 2025, from <https://autherapies.eu/en/training-course>

Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network Surveillance Year 2008 Principal Investigators, & Centers for Disease Control and Prevention (2012). Prevalence of autism spectrum disorders--Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 14 sites, United States, 2008. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries* (Washington, D.C. : 2002), 61(3), 1–19.

Autism Europe. (1996). *European Charter for Persons with Autism*. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.autismeurope.org/wp-content/uploads/2017/08/charter-for-persons-with-autism-1.pdf>

Autism Europe. (2021, May 21). *Polish Parliament calls for a national autism strategy*. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.autismeurope.org/blog/2021/05/21/polish-parliament-calls-for-a-national-autism-strategy/>

Autism Europe. (2025). *AE Alternative Report for the second review of the EU by the CRPD Committee*, Retrieved June 18, 2025, from https://internet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCRPD%2FICO%2FEUR%2F62156&Lang=en

Autism Europe. (n.d.). *Prevalence rate of autism*. Autism Europe. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.autismeurope.org/about-autism/prevalence-rate-of-autism/>

Autismo España. (2019, May 17). *Autismo España se une al CERMI en su enérgica reclamación contra las pseudoterapias y malas prácticas en materia de salud* [Autismo Spain joins CERMI in its strong demand against pseudotherapies and malpractice in health]. Retrieved June 18, 2025, from <https://autismo.org.es/actualidad/noticias/autismo-espana-se-une-al-cermi-en-su-energica-reclamacion-contra-las/>

Autismo España. (2021, December 1). *Hablamos del peligro de las pseudoterapias en un seminario organizado por la Organización Médica Colegial* [We discuss the danger of pseudotherapies in a seminar organized by the Medical Association]. Retrieved June 18, 2025, from <https://autismo.org.es/actualidad/noticias/hablamos-del-peligro-de-las-pseudoterapias-en-un-seminario-organizado-por-la/>

Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. (2025, January 22).

Strona główna – Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych [Homepage – Office of the Government Plenipotentiary for Disabled People]. Retrieved June 18, 2025, from <https://niepelnosprawni.gov.pl/>

Borgi, M., Ambrosio, V., Cordella, D., et al. (2019). Nationwide survey of healthcare services for autism spectrum disorders (ASD) in Italy. *Advances in Neurodevelopmental Disorders*, 3(4), 306–318. <https://doi.org/10.1007/s41252-019-00113-1>

Christon, L., Mackintosh, V., & Myers, B. (2010). Use of complementary and alternative medicine (CAM) treatments by parents of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 4, 249–259. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2009.09.013>

Consejería de Salud y Familias, Servicio Andaluz de Salud, Junta de Andalucía. (2018). *Protocolo para mejorar la accesibilidad de las personas con trastorno del espectro autista (TEA) al sistema sanitario público de Andalucía*. Retrieved June 13, 2025, from https://www.juntadeandalucia.es/export/drupaljda/Protocolo_TEA_2018.pdf

Comité Español de Representantes de Personas con Discapacidad (CERMI). (2019). *Pseudoterapias afectan más intensamente a personas con discapacidad* [Pseudotherapies affect people with disabilities more intensely]. Retrieved June 18, 2025, from <https://semanal.cermi.es/noticia/pseudoterapias-afectan-mas-intensamente-personas-discapacidad.aspx.html>

Decreto legislativo 3 maggio 2024, n. 62. Definizione della condizione di disabilità, della valutazione di base, di accomodamento ragionevole, della valutazione multidimensionale per l'elaborazione e attuazione del progetto di vita individuale personalizzato e partecipato [Definition of disability status, baseline assessment, reasonable accommodation, and multidimensional evaluation for the development and implementation of the

individualized, personalized, and participatory life project]. (2024). *Gazzetta Ufficiale*, 14 maggio 2024, n. 111. Retrieved June 20, 2025, from <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2024/05/14/24G00079/sq>

Dipartimento per le Politiche Giovanili e il Servizio Civile Universale. (n.d.). 7.2. *Amministrazione e governance* [7.2. Administration and governance]. YouthWiki Italia. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.politichegiovanili.gov.it/politiche-giovanili/attivita-internazionali/youthwiki/7-salute-e-benessere/7-2-amministrazione-e-governance/>

Direcció General de Regulació, Planificació i Recursos Sanitaris. (2013). Pla d'atenció integral a les persones amb trastorn de l'espectre autista (TEA). Departament de Salut, Generalitat de Catalunya. Retrieved June 13, 2025, from <https://scientiasalut.gencat.cat/handle/11351/5532>

Effatha – Ośrodek dla Osób z Autyzmem. (n.d.). O nas [About us]. Retrieved June 18, 2025, from <https://autyzm.krakow.pl/o-nas/>

Elsabbagh, M., Divan, G., Koh, Y. J., Kim, Y. S., Kauchali, S., Marcín, C., Montiel-Nava, C., Patel, V., Paula, C. S., Wang, C., Yasamy, M. T., & Fombonne, E. (2012). Global prevalence of autism and other pervasive developmental disorders. *Autism research : official journal of the International Society for Autism Research*, 5(3), 160–179. <https://doi.org/10.1002/aur.239>

European Commission. (2021, March 3). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030* (COM/ 2021/101 final). Retrieved June 13, 2025, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0101>

European Parliament. (2015). *Written declaration on autism*. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.autismeurope.org/wp-content/uploads/2017/08/written-declaration-on-autism-to-the-ep.pdf>

European Parliament. (2023, October 4). *Resolution on harmonising the rights of autistic persons* (2023/2728(RSP)). Retrieved June 13, 2025, from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0343_EN.html

Fuentes, J., Hervás, A., & Howlin, P. (2020). ESCAP practice guidance for autism: A summary of evidence-based recommendations for diagnosis and treatment. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(6), 961–984. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01587-4>

Fundacja SYNAPSIS. (2022, lipiec). *Pakiet informacyjny dla profesjonalistów i rodziców: Dobro dziecka z autyzmem w procesie określania sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej* [Information package for professionals and parents: The welfare of a child with autism in the process of determining parental authority]. Retrieved June 18, 2025, from <https://synapsis.org.pl/wp-content/uploads/2022/07/Pakiet-informacyjny-dla-profesjonalistow-i-rodzicow.pdf>

Gazeta Wyborcza. (2011, June 8). *To nie lekarstwo, Sanepid ostrzega przed MMS* [This is not medicine, Sanepid warns against MMS]. Retrieved June 18, 2025, from <https://kielce.wyborcza.pl/kielce/7,47262,8677947,to-nie-lekarstwo-sanepid-ostrega-przed-mms.html>

Gazeta Wyborcza. (2019). *UOKiK nałożył 370 tys. zł kary na firmę z Poznania, fingowała* [UOKiK imposed a PLN 370,000 fine on a company from Poznań, it was falsifying]. Retrieved June 18, 2025, from <https://poznan.wyborcza.pl/poznan/7,36001,24349726,uokik-nalozyl-370-tys-zl-kary-na-firme-z-poznania-fingowala.html>

Istituto Superiore di Sanità. (2023, July 1). *Comunicato stampa n. 43/23: Autismo – pubblicata la linea guida sulla diagnosi e il*

trattamento del disturbo dello spettro autistico in bambini e adolescenti [Press release no. 43/23: Autism – published guidelines on the diagnosis and treatment of autism spectrum disorder in children and adolescents]. Retrieved June 18, 2025, from

<https://www.iss.it/-/comunicato-stampa-n-43/23-autismo-pubblicata-la-linea-guida-sulla-diagnosi-e-il-trattamento-del-disturbo-dello-spettro-autistico-in-bambini-e-adolescenti/>

Kim, Y. S., Leventhal, B. L., Koh, Y. J., Fombonne, E., Laska, E., Lim, E. C., Cheon, K. A., Kim, S. J., Kim, Y. K., Lee, H., Song, D. H., & Grinker, R. R. (2011). Prevalence of autism spectrum disorders in a total population sample. *The American journal of psychiatry*, 168(9), 904–912. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2011.10101532>

Kralj, L. (2023, June 1). *Poland: A snapshot of digital skills*. Digital Skills and Jobs Platform. Retrieved June 18, 2025, from <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/latest/briefs/poland-snapshot-digital-skills>

La Moncloa – Presidencia del Gobierno. (2018, 14 November). *Información veraz frente a las pseudociencias* [Press release]. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/sanidad/paginas/2018/141118-pseudociencia.aspx/>

Legge n. 227: Delega al Governo in materia di disabilità [Law No. 227 of 22 December 2021: Authorisation to the Government concerning disability]. (2021, 22 dicembre). *Gazzetta Ufficiale*, Serie Generale, n. 309, 30 dicembre 2021, in vigore dal 31 dicembre 2021. Retrieved June 20, 2025, from <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2021-12-22;227>

Legge 18 agosto 2015, n. 134. (2015). *Disposizioni in materia di diagnosi, cura e abilitazione delle persone con disturbi dello spettro autistico e di assistenza alle famiglie*. *Gazzetta Ufficiale*, 28 agosto 2015, n. 199. Retrieved June 13, 2025, from

<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2015;134>

Ley 3/1991, de 10 de enero, de Competencia Desleal. *BOE núm. 10, de 11 de enero de 1991*. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1991-628>

Ley 34/1988, de 11 de noviembre, General de Publicidad. *BOE núm. 274, de 15 de noviembre de 1988*. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1988-26156>

Ley 8/2021, de 2 de junio, por la que se reforma la legislación civil y procesal para el apoyo a las personas con discapacidad en el ejercicio de su capacidad jurídica. *BOE núm. 132, de 3 de junio de 2021*. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2021-9233>

Mattila, M. L., Kielinen, M., Linna, S. L., Jussila, K., Ebeling, H., Bloigu, R., Joseph, R. M., & Moilanen, I. (2011). Autism spectrum disorders according to DSM-IV-TR and comparison with DSM-5 draft criteria: an epidemiological study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 50(6), 583–592.e11.
<https://doi.org/10.1016/j.jaac.2011.04.001>

Mieszkaniec. (2018, April 3). *Warszawa na niebiesko* [Warsaw in blue]. Retrieved June 18, 2025, from <https://mieszkaniec.pl/warszawa-na-niebiesko/>

Ministerio de Ciencia e Innovación & Ministerio de Sanidad. (n.d.). *#coNprueba* [#coNprueba campaign]. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.conprueba.es/>

Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030. (2023). *I Plan de acción. Estrategia española en trastorno del espectro del autismo 2023–2027*. Centro Español sobre Trastorno del Espectro del Autismo. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.dsca.gob.es/es/publicacion/i-plan-accion-estrategia-espanola-trastorno-del-espectro-del-autismo-2023-2027>

Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030. (2024). *Estrategia Española en Trastorno del Espectro del Autismo*. Real Patronato sobre Discapacidad Retrieved June 18, 2025, from https://www.rpdiscapacidad.gob.es/documentos/I_Plan_Autismo.pdf

Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social, & Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades. (2018, noviembre). *Plan para la protección de la salud frente a las pseudoterapias*. Recuperado el 18 de junio de 2025, de https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/sanidad/Documents/141118PlanProteccionC3%B3n_pseudoterapias.pdf

Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. (2018, November 28). *Jednorazowe świadczenie w wysokości 4000 zł “Za życiem”* [One-time benefit of PLN 4000 “For Life”]. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-za-zyciem>

Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. (2021). *Strategia na rzecz osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030* [Strategy for Persons with Disabilities 2021–2030]. *Dziennik Ustaw* (Journal of Laws, Poland), M.P. 2021 poz. 21801. Retrieved June 13, 2025, from <https://dziennikustaw.gov.pl/M2021000021801.pdf>

Ministerstwo Zdrowia. (2018, April 2). *Ministerstwo Zdrowia przyłączyło się do akcji „Polska na niebiesko”* [Ministry of Health joined the "Poland in Blue" campaign]. Retrieved June 18, 2025, from <https://www.gov.pl/web/zdrowie/ministerstwo-zdrowia-przylaczyla-sie-do-akcji-polska-na-niebiesko>

Ministry of Social Cohesion & Family (Greece). (2025, April 2). *Δόμνα Μιχαηλίδου: Ολοκληρωμένη στήριξη των ατόμων στο φάσμα του αυτισμού – σπάμε τον αποκλεισμό με πέντε άξονες πολιτικής* [Domna Michailidou: Comprehensive support for persons on the

autism spectrum – breaking exclusion with five policy axes]. Retrieved June 20, 2025, from <https://minsfa.gov.gr/domna-michailidou-olokliromeni-stirixi-ton-atomon-sto-fasma-tou-aftismou-spame-ton-apokleismo-me-pente-axones-politikis/>

National Autism Center. (2011). *A parent's guide to evidence-based practice and autism*. Retrieved June 20, 2025, from https://nationalautismcenter.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2014/07/nac_parent_manual.pdf

National Institute for Health and Clinical Excellence. (2021). *Autism spectrum disorder in adults: Diagnosis and management (Clinical Guideline CG142)*. Retrieved June 20, 2025, from <https://www.nice.org.uk/guidance/CG142/chapter/Recommendations#interventions-for-behaviour-that-challenges>

National Organisation for Healthcare Provision (EOPYY). (2021, June 3). National legislation on patients' rights in Greece. Retrieved June 20, 2025, from <https://eu-healthcare.eopyy.gov.gr/en/patients-rights/national-legislation-on-patients-rights-in-greece/#:~:text=%E2%80%A2%20the%20right%20to%20give,Chapter%20III%2C%20Article%2010>

Νόμος 5029/2023 – ΦΕΚ Α' 55/10 Μαρτίου 2023. (2023). «Ζούμε Αρμονικά Μαζί – Σπάμε τη Σιωπή»: Ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του εκφοβισμού στα σχολεία και άλλες διατάξεις ["Living Together in Harmony – Breaking the Silence": Provisions for the prevention and response to violence and bullying in schools and other provisions]. Government Gazette, Series A, No. 55. Retrieved June 20, 2025, from <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/865183/nomos-5029-2023>

Osservatorio Nazionale Autismo – Istituto Superiore di Sanità. (n.d.). *Mappa dei servizi* [Map of services]. Retrieved June 20, 2025, from <https://osservatorionazionaleautismo.iss.it/map-pa-dei-servizi-dinamica>

PAP / Dzieje.pl. (2022, April 2). *MEiN: w dzień świadomości autyzmu wiele budynków podświetlonych na niebiesko i różowo* [MEiN: on Autism Awareness Day many buildings illuminated in blue and pink]. Retrieved June 18, 2025, from <https://dzieje.pl/edukacja/mein-w-dzien-swiadomosci-autyzmu-wiele-budynkow-podswietlonych-na-niebiesko-i-rozowo>

Raising Children Network. (2024). *Parent guide: therapies for autistic children*. Retrieved June 20, 2025, from <https://raisingchildren.net.au/autism/therapies-guide>

Real Decreto Legislativo 1/2013, de 29 de noviembre, por el que se aprueba el Texto Refundido de la Ley General de derechos de las personas con discapacidad y de su inclusión social. (2013, December 3). *Boletín Oficial del Estado* núm. 289. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2013-12632>

Reviriego Rodrigo, E., Bayón Yusta, J. C., Gutiérrez Iglesias, A., & Galnares Cordero, L. (2022). *Autism Spectrum Disorders: Scientific evidence on detection, diagnosis, and treatment*. Ministry of Health, Health Technology Assessment Service of the Basque Country. Retrieved June 18, 2025, from https://redets.sanidad.gob.es/documentos/OSTEBA_TEA.pdf

Saemundsen, E., Magnússon, P., Georgsdóttir, I., Egilsson, E., & Rafnsson, V. (2013). Prevalence of autism spectrum disorders in an Icelandic birth cohort. *BMJ open*, 3(6), e002748. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2013-002748>

Salvador-Carulla, L., Martínez-Leal, R., Heyler, C., Alvarez-Galvez, J., Veenstra, M. Y., García-Ibáñez, J., Carpenter, S., Bertelli, M., Munir, K., Torr, J., & Van Schrojenstein Lantman-de Valk, H. M. (2015). Training on intellectual disability in health sciences: the European perspective. *International journal of developmental disabilities*, 61(1), 20–31.

<https://doi.org/10.1179/2047387713Y.0000000027>

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2013). *Opinia Komisji do projektu uchwały w sprawie ratyfikacji Europejskiej Karty Autyzmu* [Opinion of the Committee on the draft resolution regarding the ratification of the European Autism Charter]. Retrieved June 18, 2025, from [https://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/380_u/\\$file/380_u.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/380_u/$file/380_u.pdf)

United Nations. (2006). *European Convention for the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD)*. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2025). *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of the European Union*, Retrieved June 18, 2025, from https://internet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2F%2FEUR%2FCO%2F2-3&Lang=en

Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta [Act of 6 November 2008 on Patients' Rights and the Patients' Ombudsman]. (2009). *Dziennik Ustaw* (Journal of Laws) 2009, No. 52, item 417. Retrieved June 13, 2025, from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20090520417/U/D20090417Lj.pdf>

Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji [Act on Combating Unfair Competition]. *Dziennik Ustaw*, nr 47, poz. 211, 8 czerwca 1993. Retrieved June 18, 2025, from <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/zwalczanie-nieuczciwej-konkurencji-16795259>

Ustawa z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym [Act on Counteracting Unfair Market Practices]. *Dziennik Ustaw*, nr 171, poz. 1206, 20 września 2007. Retrieved June 18, 2025, from <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/przeciwdzialanie-nieuczciwym-praktykom-rynkowym-17379633>

von der Leyen, U. (2024, September 17). *Mission letter for Olivér Várhelyi*. European Commission. Retrieved June 13, 2025, from https://commission.europa.eu/document/download/b1817a1b-e62e-4949-bbb8-ebf29b54c8bd_en?filename=Mission%20letter%20-%20VARHELYI.pdf

Waligórska, A., Kucharczyk, S., Waligórski, M., Kunciewicz-Sosnowska, K., Kalisz, K., & Odom, S. L. (2019). Zintegrowany model terapii autyzmu opartej na dowodach – model National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorders (NPDC) [An integrated model of evidence-based practices for autism spectrum disorders: The NPDC model]. *Psychiatria Polska*, 53(4), 753–770. <https://doi.org/10.12740/PP/99163>

World Health Organization. (2022). *ICD-11: International classification of diseases* (11th revision). <https://icd.who.int/>

World Health Organization. (n.d.). *Autism spectrum disorders* [Fact sheet]. Retrieved June 13, 2025, from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders> iris.who.int+5iris.who.int+5apps.wh

World Intellectual Property Organization. (n.d.). *Law No. 2251/1994 on consumer protection (Greece)*. In *WIPO Lex: WIPO's global database of IP laws and treaties*. Retrieved June 20, 2025, from <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/6909>

